

Opgave i TM2510

Kontekst og afguder: Kontekstens
betydning for Luther og Kellers syn på
afguder

15 stp/ECTS

Kursus: Bacheloropgave

Kandidat: 536

Vejleder/faglærer: Finn Rønne

Godkendt opgaveordlyd:

Hvorledes har forskellige kontekster påvirket Luther og Keller til forskellige appliceringer af en fælles grundforståelse omkring afguder?

8.772 ord eksklusive forside, indholdsfortegnelse og litteraturliste

Fjellhaug International University College

[Forår 2016]

Indholdsfortegnelse

Indholdsfortegnelse.....	B
1. Indledning	A
1.1. <i>Baggrund for emnevalg</i>	A
1.2. <i>Luther og Kellers afgudssyn</i>	A
1.3. <i>Problemformulering</i>	C
1.4. <i>Afgrænsning og begrebsdefinition</i>	D
1.5. <i>Opgavestruktur og metode</i>	D
2. Martin Luther	E
2.1. <i>Samfundsanalyse af den sene middelalder</i>	E
2.2. <i>Opsamling på Luthers afgudssyn og analyse af applicering på baggrund af samfundsanalysen</i>	H
3. Jean Calvin.....	K
4. Timothy Keller	L
4.1. <i>Samfundsanalyse af det senmoderne samfund</i>	L
4.2. <i>Opsamling på Kellers afgudssyn og analyse af applicering på baggrund af samfundsanalysen</i>	N
5. Opsamling og sammenligning.....	Q
6. Konklusion.....	T
7. Efterskrift	V
8. Litteraturliste	W

1. Indledning

1.1. Baggrund for emnevalg

*“Jeg er Herren din Gud, som førte dig ud af Egypten, af trællehuset. Du må ikke have andre guder end mig.”*¹ Sådan lyder det første bud i loven. Siden buddet blev givet, har menneskene brudt det adskillige gange på utallige måder.

I sommers læste jeg bogen “Ikke alt der glimrer er gud” skrevet af Timothy Keller, præst i Redeemer Presbyterian Church i New York. Keller skriver om forskellige afgudstendenser i det senmoderne samfund. Særligt kapitlet “Love is not all you need” vakte min interesse. Keller bruger beretningen om Jakob, Lea og Rakel fra 1. Mosebog til at sige noget om relationer som afgudsdyrkelse.² Jeg opdagede en trang hos mig selv til at gøre relationer til fundament for mit liv og ser det ligeledes i samfundet generelt. Kellers refleksioner skræmte mig. Er mit fundament bygget på menneskelige relationer, og er relationer forgængelige, hvad gør jeg så, når fundamentet slår revner? Keller bruger i bogen Martin Luther og er inspireret af ham. Det skabte en undren hos mig. For det første er Keller reformert og ikke luthersk. Dernæst er der betragtelige forskelle i de afgudsobjekter, som de to teologer berører, eksempelvis adresserer Luther helgendyrkelse som afgudsdyrkelse.³ Hvorimod Keller bl.a. adresserer karriere, relationer, og fysisk skønhed.⁴ Derfor fandt jeg det interessant at arbejde med Luther og Kellers afgudssyn.

1.2. Luther og Kellers afgudssyn

Når det gælder Luthers afgudsgrundforståelse taler han i særdeleshed om det første bud *“du må ikke have andre guder end mig”*. Ifølge Luther er buddets betydning, at du ikke må sætte din lid til noget andet end Gud. Du må ikke have tro og tillid til nogen andre.⁵ Du må ikke vente dig frelse og alt godt fra andre end Gud. Din Gud er den, du vender dig til i al din nød.⁶ Med andre ord afgør hjertets indstilling, hvorvidt et objekt er en afgud. Derfor medfører hans definition også, at alt principielt kan blive en afgud.

¹ 2 Mos 20,2

² Keller, T.J. (2009) side 26-47

³ Plass, E.M. (1958) vol. 3 side 1253

⁴ Keller, T.J. (2011) minuttal 16.55

⁵ Luther, M. (1520/2008) side 47

⁶ Luther, M. (1530) 1. bud

Hjertets tro og tillid til Gud alene er opfyldelsen af det første bud.⁷ Ifølge Luther er det ikke tilfældigt, at dette bud står først, da han mener, at alle de andre bud bygger på og udgår fra dette. Det betyder ifølge Luther, at bryder du et af de andre bud, bryder du også det første. Fordi det første bud omhandler tro og tillid til Gud betyder det dermed, at brud på bud 2-9 er det samme som at sætte sin tillid til andet end Gud.⁸

Når det gælder Kellers grundforståelse taler han om, at det ikke er det at bukke sig ned for et billede, som er afgudsdyrkelse. Det væsentlige er hvordan man forholder sig til billedet. Keller beskriver en afgud, som det der gør dit liv menings - og værdifuldt. Det kan være alt, også selvom objektet i udgangspunktet var godt, eksempelvis relationer, børn, penge, karriere osv.⁹ For Keller bestemmer hjerteforholdet altså ligeledes afguden.

Keller er i sit syn på afguder inspireret af Luther og henviser til ham. Som nævnt er Keller bl.a. påvirket i sit syn på hjertets indstilling som afgørende for om noget er en afgud. Der hvor det dog træder tydeligst frem, at Keller er påvirket af Luther er, når han taler om de ti bud. Det er unikt for Luther, at han ser det første bud som det, de andre udgår fra. Dette syn deler Calvin f.eks. ikke. Jeg berører senere Calvins afgudssyn. Keller deler dog her Luthers syn, ifølge Keller er årsagen til løgn eksempelvis, at det i bund og grund er vigtigere, hvad andre tænker om os, end hvad Gud mener. Andres forestillinger om os giver vores liv mening og skaber vores identitet, og det er i Kellers optik afgudsdyrkelse.¹⁰ Luther og Keller er altså enige om det første buds position, selvom deres argumentation herfor er forskellig - hvor Keller taler om livets mening, taler Luther i stedet om tillid til Gud, som den der frelser. Luther taler desuden om tro som det første buds gerning. Troen bevirker, at de følgende bud kan opfyldes. Gerninger gjort uden tro er, ifølge Luther, uden værdi.

Luther og Keller har altså fælles grundforståelse af hvad der gør en afgud. De taler alligevel allerede i deres definitioner forskelligt om den samme grundforståelse. Hvor Luther taler om den, du vender dig til i al din nød og venter din frelse fra, så taler Keller om den, der skal give dit liv mening og give dig værdi. Jeg vil senere komme nærmere ind på denne forskel. Her vil jeg blot bemærke, at de begge definerer en afgud ud fra hjerteforholdet, og begge placerer det første bud som det bud de ni andre udgår fra, selvom de i deres definitioner, jf. ovenstående, altså benytter forskellige referencer.

⁷ Luther, M. (1530) 1. bud

⁸ Luther, M. (1520/2008) side 47-48

⁹ Keller, T.J. (2011) minuttal 16.55

¹⁰ Keller, T.J. (2009) side 166

Det som særligt undrede mig var, at selvom Luther og Keller har samme grundforståelse, berører de ikke de samme problematikker og applicerer ikke deres grundforståelse på de samme objekter. Ifølge Keller påvirker afguderne den kultur vi lever i, ligesom kulturen påvirker hvilke afgudstendenser vi har.¹¹ Det tyder altså på, at det er svært at adskille afgud og kontekst. Luther berører ligeledes, at ethvert folk og kultur har deres respektive afgudsobjekter.¹² Konteksten kunne således synes at have effekt på, hvordan Luther og Keller adresserer en fælles grundforståelse.

Luther og Keller har i hver deres tid øvet stor indflydelse. Keller har en reformert baggrund, men i sit syn på afguder er han altså inspireret af Luther. Det er bemærkelsesværdigt, at Keller ikke benytter Calvin men benytter Luther. Dette forhold er, som senere beskrevet, med til at påvise kontekstens betydning. Det er derfor interessant at tage fat i netop Luther og Keller i sammenligningen af kontekstens påvirkning på appliceringen af en fælles grundforståelse.

Luthers afgudsbegreb er desuden et hjørne af hans teologi, der ikke i forskningen er arbejdet særlig meget med. Luther-fremstillinger, så som Oswald Bayers og Martin Brechts, bearbejder ikke dette område selvstændigt. Bayer berører i et kort afsnit Luthers afgudsbegreb, men afsnittet har karakter af opsummering og er ikke dybdegående.¹³ Bayer taler desuden om Luthers syn på forholdet mellem tro og gerninger, men kommer her ikke ind på afgudsdyrkelse, hvilket Luther selv gør i "The Treatise on Good Works".¹⁴ Brecht arbejder heller ikke med Luthers syn på afguder som et selvstændigt kapitel, men nævner det kun kort ifm. hans kapitel om Luthers opgør med det katolske messeoffer og helgener.¹⁵ Dette taget i betragtning er Luthers syn på afguder yderst interessant og relevant at arbejde med.

1.3. Problemformulering

Hvorledes har forskellige kontekster påvirket Luther og Keller til forskellige appliceringer af en fælles grundforståelse omkring afguder?

¹¹ Keller, T.J. (2009) side 166

¹² Luther, M. (1530) 1. bud 2. overskrift

¹³ Bayer, O. (2008) side 135-136

¹⁴ Ibid. side 282-288

¹⁵ Brecht, M. (1990) side 127

1.4. Afgrænsning og begrebsdefinition

Ifm. talen om kontekst er kultur et væsentligt begreb. Begrebet *kultur* er et yderst omdiskuteret begreb, som gennem tiden er blevet defineret på utallige måder. Når jeg taler om, at afgudstendenser og kultur gensidigt påvirker hinanden, definerer jeg kultur ud fra antropologen Clifford Geertz' definition: "*a system of inherited conceptions expressed in symbolic forms by means of which people communicate, perpetuate, and develop their knowledge about and attitudes toward life*"¹⁶ Sagt med andre ord, danner kultur mønster for meningsdannelse og livsopfattelse. Kultur er således med til at bestemme grundlæggende behov hos mennesket. Som sådan påvirker kulturen, som senere beskrevet, hvilke objekter mennesket ophøjer til gud.

Når jeg i opgaven bruger ordet *kontekst* bruges det om den generelle kulturelle og sociale sammenhæng hvori Luther og Keller prædiker deres afgudssyn. Mit udgangspunkt er, at Luthers kontekst er Vesteuropa i den sene middelalder. Betegnelsen middelalderen bruges her som en betegnelse for Vesteuropas historie fra år ca. 500 e.kr. til reformationen. Det senmiddelalderlige samfund er således samfundet fra omkring 1300 til reformationen i 1517.¹⁷ Kellers kontekst defineres som en vestlig kontekst i det senmoderne samfund. Det senmoderne samfund bruges her som betegnelse for vores nuværende tid. Begrebet er skabt af sociologen Anthony Giddens og henviser til et samfund med ophav i det moderne samfund præget af industrialiseringen men alligevel med væsentlige forskelle.¹⁸

1.5. Opgavestruktur og metode

Jeg vil i opgaven starte med at analysere den sene middelalder. Jeg vil i samfundsanalysen specifikt se på de samfundstendenser, som er væsentlige i forhold til Luthers tale om afguder. Derefter vil jeg behandle Luther og appliceringen af hans afgudssyn. Her vil jeg præcisere Luthers afgudssyn og redegøre for de områder, hvor han særligt taler om afguder. Ud fra dette og samfundsanalysen, vil jeg analysere hvorledes konteksten har påvirket Luthers applicering. For at præcisere både Luther og Kellers afgudssyn, og for yderligere at påvise kontekstens betydning på appliceringen, vil jeg beskrive Calvins afgudssyn. Dernæst vil jeg analysere det senmoderne samfund og på den baggrund analysere, hvorledes Keller er påvirket af sin kontekst til en anden applicering af samme grundforståelse som Luther. Jeg vil derefter samle op på de forgående afsnit, hvorefter jeg vil sammenligne og diskutere hvordan Luther og Kellers forskellige kontekster har givet

¹⁶ Just, S.N. og Burø, T. (2010) side 20

¹⁷ Hybel, N. (2015) 1. overskrift

¹⁸ Bundgård, M.B., Iversen, E.B. og Lund, T.S. (2009) side 407

forskellige appliceringer af deres fælles grundforståelse. Til sidst vil jeg kort reflektere over hvorfor det er relevant at lade sig inspirere af Luthers 500 år gamle grundforståelse.

Jeg vil i opgaven benytte teologihistorisk metode og behandle Luther og Kellers syn på afguder i forskellige historiske kontekster - Hvorledes historisk kontekst har indflydelse på appliceringen af synet på afguder.

2. Martin Luther

2.1. Samfundsanalyse af den sene middelalder

Jeg vil i dette afsnit beskrive samfundet i den sene middelalder. Det er netop denne tid Luther virker på baggrund af, og derfor er denne periode særligt interessant for opgaven. Jeg vil fokusere på de samfundstendenser, som er relevante i forhold til de problematikker, som Luther tager op ifm. afgudsdyrkelse. Jeg vil overordnet beskrive to ting. For det første vil jeg beskrive den katolske kirke og pavedømmet. Luther taler om Paven som den, der har vildledt kirken og dermed som ophav til afgudsdyrkelse.¹⁹ For det andet vil jeg beskrive fromhedslivet i den sene middelalder, de tendenser som præger dette og hvordan fromhedslivet får en afgudsfunktion. Til sidst vil jeg, som sammenligningsgrundlag med det senmoderne samfund, kort beskrive identitetsdannelse og relationer i den sene middelalder.

Pavens magt nåede i den sene middelalder sit højdepunkt. Paven havde, på baggrund af nøglemagtsdoktrinen, eneret på den rette tolkning af bibelen. Skt. Peter får ifølge Matt. 16,18-20 overrakt nøglerne til himmeriget, som Peters direkte efterfølger har Paven ligeledes "nøglerne" og derfor tolkningsretten. Denne magt stadfæstes i Bullen, Unam Sanctam som beskriver, at der ikke opnås frelse udenfor den katolske kirke. Går man således imod kirken og dermed Paven, er det ensbetydende med at gå imod Gud.²⁰ Den katolske kirke er i den sene middelalder præget af splittelse. Der er i befolkningen en voksende utilfredshed med kirken særligt dens disposition af kirkens økonomiske midler. For at holde sammen på en smuldrende kirke ophøjede Paven kirken til mellemmand for frelsen, hvilket også ses af Bullen, Unam Sanctam. Paven lærte befolkningen, at der ikke udelukkende findes frelse i Kristus, men i Kristus og handlinger der viser en oprigtig anger. Disse handlinger var bl.a. nadveren, også kaldet eukaristien, samt skriftemålet. Gode gerninger indebar desuden donation af økonomiske midler til kirken. Disse donationer sås som en måde at arbejde på egen frelse. Donatorer blev derfor set som personer med

¹⁹ Plass, E.M. (1958) vol. 3 side 1548

²⁰ Schanz, H. (2007) side 101-102

særlig betydning for samfundets åndelighed.²¹ Den katolske kirke fastholdt således, via kirkens magtposition, en Gud, som gør krav på gode gerninger som middel til frelse.²² Som jeg beskriver i senere afsnit anser Luther gerningsretfærdighed som afgudsdyrkelse. Når Paven således benytter sin nærmest uindskrænkede magt til at holde befolkningen i et jerngreb og prædiker gerningsretfærdighed, bliver han ophav og årsag til afgudsdyrkelse. I sin søgen efter magt bliver Paven således afgudsdyrker. Pavens position og kirkens lære havde altså en væsentlig påvirkning på Luthers tale om afguder.

Ser man på fromhedslivet i den sene middelalder er dette præget af forskellige tendenser. For det første var fromhedslivet præget af en stor søgen mod det mystiske og det magiske. Man var optaget af at lokalisere den guddommelige magt, gøre den håndgribelig og kontrollere den. Man forsøgte at give det transcendent et jordisk udtryk gennem billeder og relikvier.²³ Af Luthers afgudsdefinition ser vi, at dette ikke i sig selv var problematisk. Det bliver ifølge Luther, afgudsdyrkelse i det øjeblik det mystiske får en frelsende funktion i fromhedslivet. Et studie af religion i middelalderen viser, at ordet religion på denne tid var synonym med den ære og respekt som vises Gud, Jomfru Maria og de andre helgener, billeder og relikvier.²⁴ Helgener og relikvier får derved samme funktion i fromhedslivet som tilbedelse af Gud. Relikvier fra Kristus og relikvier fra Jomfru Maria og andre helgener sås i den sene middelalder som en speciel kilde til nåde. Desuden var man af den overbevisning, at relikvier kunne udvirke mirakler.²⁵ Også helgendyrkelsen nåede sit højdepunkt i den sene middelalder, særligt Jomfru Maria havde status. Hver gruppe mennesker i samfundet var tilknyttet en helgen, og ligeledes blev forskellige sygdomme tilknyttet forskellige helgener. Denne tankegang udviklede sig i løbet af den sene middelalder. I tiden op til reformationen tænkte man således, at en helgen havde magt over den sygdom, han/hun var tilknyttet. Denne magt gjaldt både til at helbrede sygdommen men også til at give den.²⁶ I stedet for alene at søge Gud i sin nød, tildelte man altså også helgenerne magt og søgte disse. Både dyrkelsen af relikvier og i særdeleshed helgendyrkelse førte til et stort fokus på pilgrimsfærde. I beskrivelser af pilgrimsfærde i den sene middelalder kan man læse om hvordan pilgrimmene søgte Gud og hans kraft gennem de relikvier, de besøgte. Der findes vidnesbyrd om, at præster brugte relikvier til værn mod djævelen.²⁷ Relikvier

²¹ Eire, C.M.N. (1986) side 13-14

²² Gritsch, E.W. (2010) side 2-3

²³ Eire, C.M.N. (1986) side 11

²⁴ Ibid. side 11

²⁵ Ibid. side 15

²⁶ Ibid. side 12

²⁷ Ibid. side 8-9

kunne f.eks. være en splint af Jesus kors eller dråber af Jomfru Marias mælk. Det kunne være Kristi forhud eller hår og negle fra apostlene og helgenerne. Man bekymrede sig ikke om hvorvidt der fandtes kopieringer af relikvierne. Man var af den overbevisning, at Gud selv fremstillede flere af samme relikvie for menneskets egen skyld som en del af fromhedslivet.²⁸ Der fandtes særdeles store samlinger af relikvier bl.a. i Wittenberg, hvor Luther kom til at spille en særlig rolle.²⁹ Man kan derfor overveje, om det særligt påvirkede Luthers tale om afguder.

Som beskrevet sås eukaristien som en af de mange gode gerninger, som var med til at fortjene frelsen. Eukaristien var således også en del af den materialisering af fromhedslivet som eksisterede i den sene middelalder. Den menige mand opfattede nadveren på samme måde, som han opfattede relikvierne og helgenerne. Eukaristien fungerede som kilde til kraft. Den katolske kirke lærer transubstitutionslæren, dvs. brød og vin forvandler sig til Jesu legeme og blod. Jomfru Maria havde som sagt en særstilling som helgen. Men i nadveren stod præsten over hende på ét punkt: Jomfru Maria bragte Kristus til verden én gang, hvor præsten gennem nadveren kunne frembringe ham igen og igen.³⁰

Alle disse tendenser peger på to grundlæggende behov hos mennesket i den sene middelalder. For det første behov for frelse og for det andet behov for hjælp i nød. Paven havde skabt en kirke, hvor den menige mand ikke på egen hånd kunne søge hjælp hos Gud, og hvor han aldrig kunne vide sig sikker på frelse. Gode gerninger, helgendyrkelse, pilgrimsfærd, relikvietilbedelse, alt sammen blev det middelalderens måde at forsøge at sikre sig garanti for frelse.³¹ Det er til disse mennesker og i denne sammenhæng, Luther prædiker om afgudsdyrkelse.

Som sammenligningsgrundlag med det senmoderne samfund vil jeg kort beskrive identitetsdannelse og relationer i den sene middelalder. Sociologen Anthony Giddens skriver om præmoderne samfund, så som det senmiddelalderlige samfund, at mennesket var en del af på forhånd konstruerede rammer.³² Det bevirker, at mennesket i den sene middelalder ikke behøvede at svare på spørgsmål såsom, hvem er jeg, og hvad skal jeg med mit liv. Mennesket i den sene middelalder havde en tilskrevet status og identitet. Relationer var desuden ikke noget, som individet selv dannede. Man blev født ind i en

²⁸ Eire, C.M.N. (1986) side 16

²⁹ Ibid. side 15

³⁰ Ibid. side 17

³¹ Ibid. side 13

³² Giddens, A. (1996) side 91

slægt og denne på forhånd etablerede relation, var den primære ydre forankring i tilværelsen.³³ Tilsammen giver dette det senmiddelalderlige menneske en givet stabilitet og identitet. Det senmiddelalderlige menneske får derfor ikke samme behov for at definere sig selv, som jeg i senere afsnit vil beskrive hos det senmoderne menneske.

2.2. Opsamling på Luthers afgudssyn og analyse af applicering på baggrund af samfundsanalysen

Som sagt definerer Luther ikke først og fremmest afgudsdyrkelse som et billede eller en statue, men som en grundlæggende synd med rod i menneskehjertet. Hvad mennesket før søgte hos andre, skal det alene søge hos Gud. Det er Guds frygt og ret gudstjeneste. Det betyder ikke, at Luther er af den overbevisning, at vi intet godt modtager fra mennesker, men skabningen skal udelukkende ses som redskab for skaberen. Gud giver gode ting gennem mennesker, men Gud er ophavet. Læren om afgudsdyrkelse handler for Luther i bund og grund ikke om dette liv. Det handler om evig velsignelse, lykke og salighed sammen med Gud. Eller evig vrede, ulykke og fortvivlelse i fortabelsen.³⁴ Luthers lære om afgudsdyrkelse står derfor helt centralt i hans forkyndelse, fordi den handler om frelsesforståelse. Hvem vender du dig til i al din nød og venter dig alt godt fra. For Luther er den endelige nød og det endelige gode fortabelse eller frelse.

Denne grundforståelse applicerer Luther på forskellige problematikker, som han mener relevante for hans kontekst. Han nævner i sin store katekismus forskellige afgudsobjekter. Han nævner bl.a. penge som den almindeligste afgud på jord. Både det, at man har i overflod, og det, at man intet har, kan være årsag til, at mammon bliver en afgud.³⁵ Luthers definition på afguder bevirker altså, at en mangel også kan føre til afgudsdyrkelse.

Der er dog fire områder ifm. afgudsdyrkelse, som Luther særligt behandler. 1) *gode gerninger* som afgudsdyrkelse. 2) *helgendyrkelse, relikvier og pilgrimsfærd*. 3) *forkert tilbedelse* og 4) *brugen af billeder*. Jeg vil i det følgende skitsere hvad Luther siger om disse områder og sætte det i forhold til den tidligere analyse af den sene middelalder.

For det *første* anser Luther *gerningsretfærdighed*, som den største afgud, dvs. det, at mennesket forlader sig på egne gerninger i al sin nød, nød defineret som den yderste nød at finde frelse.³⁶ Den holdning hos Luther begrundes i, at hans afgudssyn dybest set

³³ Giddens, A. (1996) side 174

³⁴ Luther, M. (1530) 1. bud 7. overskrift

³⁵ Ibid. 1. bud 1. overskrift

³⁶ Ibid. 1. bud 2. overskrift

handler om frelsesforståelse. Alle gerninger gjort uden den tro, som er det første buds gerning, er uden betydning og er per definition ikke gode trods intentionerne bag.³⁷ Mennesket retfærdiggøres alene ved en udefrakommende retfærdighed, dvs. ved tro på Kristi forsonende legeme og blod.³⁸ Samles alle gode gerninger, faste, tidebønner osv., vil de aldrig blive til Kristi legeme og blod, de kan ikke frelse.³⁹ Den senmiddelalderlige kontekst giver gode gerninger en funktion, som bevirker, at Luther må bruge det første bud imod dem. Paven og den katolske kirke har som beskrevet fastholdt deres position og magt over befolkningen ved at ophøje gode gerninger til frelsesvej. Paven gav på den måde gode gerninger en afgudsfunktion.

For det *andet* taler Luther imod den megen *helgendyrkelse*, som fandt sted i den sene middelalder. I den forbindelse adresserer han også relikvier og pilgrimsfærd. Som konsekvens af Luthers grundforståelse, kan han godt acceptere helgener som gode kristne forbilleder. Men den funktion som helgenerne havde fået i den sene middelalder, gjorde han op med. Luther taler om Kristus og kirkens relation som relationen mellem en brud og hans brudgom. Han spørger retorisk, hvad denne relation ville være, hvis en mellemmand var nødvendig. Ligeledes behøves der ingen mellemmand mellem den kristne og Kristus og ingen anden mellemmand mellem Gud og mennesket end Kristus.⁴⁰ Luther lægger i sin tale om helgener særlig vægt på dyrkelsen af Jomfru Maria. Hun havde som sagt en særlig plads blandt helgenerne i den sene middelalder. Igen skinner Luthers grundforståelse igennem. Jomfru Maria fortjener pris for den opgave, som Gud har udvalgt hende til - hun fødte Guds søn, hvilket gør hende til noget særligt. Det afgørende er, at hjertets indstilling overfor hende forbliver rigtig. Det er væsentligt, at Jomfru Maria og Jesus sættes i det rette forhold. Luther taler om, at skulle en af dem glemmes, er det bedst, at Maria glemmes frem for det barn hun fødte. Maria blev ikke født for os, hun døde ikke for os, og hun kan derfor, ifølge Luther, ikke frelse. Luther taler imod den tilbedelse af Maria, som voksede frem i den sene middelalder. En tilbedelse hvor fokus blev rettet mod Guds moder frem for Gud selv.⁴¹ Ifm. at Luther taler imod helgendyrkelse, taler han ligeledes imod de mange pilgrimsfærd til helgengrave og til relikvier, som eksisterede i den sene middelalder. Argumentet imod disse samfundstendenser er hele tiden det samme: vend alene jeres hjertes tillid og tro til Gud. Forvent alene alt godt og al hjælp i nød fra Gud. Det eneste relikvie Luther har brug for er Kristi og apostlenes vidnesbyrd, dvs. Bibelen.

³⁷ Plass, E.M. (1958) vol. 3 side 1502

³⁸ Plass, E.M. (1958) vol. 2 side 701

³⁹ Plass, E.M. (1958) vol. 3 side 1503

⁴⁰ Ibid. side 1251

⁴¹ Ibid. side 1255-1257

Andre relikvier er blot døde objekter, som hverken helliggør mere eller mindre, alene Guds Ord helliggør.⁴² Det mystiske og det magiske havde altså, ifølge Luther, fået en afgudsfunktion i den sene middelalder.

For det *tredje* adresserer Luther desuden *tilbedelse* som afgud, dvs. *forkert tilbedelse* bliver afgudsdyrkelse. Når Luther taler om tilbedelse, gør han det i sammenhæng med hans udlægning og forståelse af det første bud. Sand tilbedelse er lig med at sætte sin lid til Gud alene i tro. Med andre ord er ret tilbedelse opfyldelsen af det første bud. Ret tilbedelse, som udspringer af tro, vil altid, ifølge Luther, centrere sig om Kristus.⁴³ Al tilbedelse udenfor denne ramme er afgudsdyrkelse. Al anden tilbedelse end den Gud selv har forskrevet i det første bud, er det samme som at vende sig til andet eller andre end Gud. Om du vender dig til Koranen, Paven eller Moseloven, det er altsammen, ifølge Luther, afgudsdyrkelse.

Det sidste punkt som Luther særligt applicerer sit afgudssyn på, er brugen af *fysiske billeder* i kirken. Luthers grundsyn indebærer, at selve brugen af billeder i sig selv ikke er afgudsdyrkelse. Men som følge af den store plads mystikken havde, var det endt med, at man forventede, at Gud særligt kunne vise nåde gennem et billede. Eller at man kunne få del i helgenernes kraft gennem billeder.⁴⁴ Denne forventning, og dermed hjertets indstilling overfor billederne, gav dem en afgudsfunktion. Det er denne funktion, som gør, at Luther bruger det første bud imod tendensen.

I arbejdet med Luthers konkrete applicering af hans afgudssyn bliver det tydeligt, at konteksten har en væsentlig indvirkning på, hvilke objekter han adresserer, og måden han adresserer dem på. Luthers grundsyn indebærer, at alt principielt kan blive objekt for afgudsdyrkelse, givet at hjertet hænger ved det. Luther adresserer meget konkrete tendenser som i samfundet har fået en afgudsfunktion. Det senmiddelalderlige menneske søgte hjælp i nød, både den timelige og den evige nød, og det senmiddelalderlige menneske søgte frelse. Det er dybest set denne længsel og dette behov, som Luther adresserer ved at tale imod de objekter, som mennesket i den sene middelalder forsøgte at få hjælp i nød og frelse fra. Derfor kommer Luthers afgudsforståelse også til at stå centralt i hans forkyndelse, fordi den hænger uløseligt sammen med hans frelsesforståelse.

⁴² Plass, E.M. (1958) vol. 3 side 1254-1255

⁴³ Ibid. side 1546

⁴⁴ Plass, E.M. (1958) vol. 2 side 681

3. Jean Calvin

Som en præcisering af Luthers syn på afguder, og for i senere afsnit at belyse og præcisere Kellers afgudssyn, vil jeg kort indføre i Calvins afgudsforståelse og enkelte årsager til denne. Calvins afgudssyn kan desuden være med til at påvise kontekstens betydning.

Calvins tale om afguder minder i ordvalg i nogen grad om Luthers grundforståelse. Principperne nedenunder er dog forskellige, derfor ender Luther og Calvin også i forskellige definitioner. Calvin kan, ligesom Luther, tale om, at afgudsdyrkelsen grunder i menneskehjertet. Men hvor Luther taler om afgudsdyrkelse som det at vende sig i sin nød til andre end Gud, så taler Calvin om afgudsdyrkelse som det at give *ære til andre* end Gud. Mennesket har muligheden for at kende Gud i skriften. Kender man Gud, tilbeder man ham også, men i afgudsdyrkelsen tilbedes menneskets egen forestilling om Gud i stedet. Meningen med menneskelivet er, ifølge Calvin, at vi skal ære Gud. Den ultimative afgudsdyrkelse bliver som følge af dette humanismen, som netop sætter mennesket i centrum i stedet for Guds ære.⁴⁵ Lovprisning og tilbedelse af Gud definerer ifølge Calvin kristendommen, men Gud skal ikke have en hvilken som helst form for tilbedelse. Hvor Luther definerer ret tilbedelse af Gud som tro på, at Kristus frelser ved tro uden gerninger, definerer Calvin derimod ret tilbedelse som lovprisning befalet af Gud uden materielle rekvisitter og menneskeligt udtænkte ceremonier. Tilbedelse som ikke er således bliver derfor afgudsdyrkelse.⁴⁶ Dette medfører således, at det bliver afgudsdyrkelse at lave et billede, symbol eller statue af Gud. Calvin taler her ikke alene om faktiske billeder, men ser også helgener som et forsøg på at lave en jordisk fiksering af Guds kraft. Helgendyrkelse bliver således også afgudsdyrkelse.⁴⁷

Calvins afgudssyn bunder i fire reformerte grundprincipper. For det *første* er der forskel på centrum i reformert og luthersk kristendom. Luthers klare centrum er Guds nåde, frelsen ved tro alene. Dette centrum fører til en afgudsforståelse, som har frelsesforståelsen som centrum. Centrum for Calvin derimod er som beskrevet Guds ære. Dette centrum er med til at give en anderledes definition på afgudsdyrkelse. En afgud er således ikke den du vender dig til i al din nød, men den du giver ære.⁴⁸ Luther er ikke uenig i at Gud skal have ære. Men for ham er at ære Gud lig med at holde det første bud, som altså indebærer, at du alene vender dig til Gud i tro og tillid. At ære Gud forbindes således også med frelsesforståelsen.

⁴⁵ Sproul, R.C. (1997) side 39-40

⁴⁶ Calvin, J. (1981) side 98

⁴⁷ Ibid. side 102-103

⁴⁸ Sproul, R.C. (1997) side 39

Desuden binder Calvins afgudsforståelse i *tre andre* reformerte grundprincipper. 1) “Finitum non Carpat infinitum”, det forgængelige kan ikke rumme det uforgængelige. 2) opretholdelse af billedforbuddet og 3) et princip om, at det som ikke er påbudt i bibelen er forbudt. De tre principper bevirker tilsammen, at det, ifølge Calvin, er upassende tilbedelse at lave et billede, symbol, statue eller helgen. Gud er ånd, han er uforgængelig, og kan derfor ikke rummes i noget jordisk forgængeligt. Gud har forbudt mennesket at lave noget billede, et billede er forsøg på at fikse Guds kraft. Det bliver ifølge Calvin afgudsdyrkelse, fordi det ikke er passende tilbedelse af den uforgængelige Gud, Gud får ikke ære gennem dette.⁴⁹

Calvin kan altså godt tale om afgudsdyrkelse som en synd med rod i menneskehjertet. Men de førnævnte reformerte grundprincipper bevirker altså, at Calvins afgudssyn bliver mere materielt fokuseret end Luthers.

Luther og Calvin adresserer de samme samfundstendenser. Både Luther og Calvin berører tilbedelsen af helgener, relikvier og billeder, selvom deres respektive underliggende grundforståelser er forskellige. Den primære forskel ligger som beskrevet i de to reformatorers teologiske centrum. Hvor Calvin, med sin forståelse af ret tilbedelse, kommer frem til, at selve billederne og helgenerne er afgudsdyrkelse, kommer Luther, grundet sit fokus på tro og tillid til Gud frem til, at billeder og helgener kan være brugbare, så længe de ikke står i vejen for evangeliet, og så længe vi ikke vender os til dem i vores nød. I og med, at Luther og Calvin virker i samme kontekst i modsætning til Luther og Keller, er Luther og Calvins forskellige grundforståelse, men samme applicering, med til at underbygge kontekstens betydning.

4. Timothy Keller

4.1. Samfundsanalyse af det senmoderne samfund

For at sammenligne hvorledes Keller og Luthers kontekster påvirker deres applicering, vil jeg i dette afsnit beskrive tendenser, som det senmoderne samfund særligt er domineret af.

Det senmoderne samfund er ikke, i modsætning til det senmiddelalderlige samfund, præget af en stærk kirke og et dominerende religiøst fromhedsliv. Det er medvirkende til, at søgen efter frelse ikke bliver den primære længsel og det primære behov hos det senmoderne menneske. Det senmoderne samfund er derimod præget af det, som

⁴⁹ Calvin, J. (1981) side 98

sociologen Anthony Giddens kalder for modernitetens refleksivitet. Modernitets refleksivitet dækker over den tendens, at ingen viden kan regnes som sikker viden. Dette fører til, at al viden, inkl. viden om mig selv, konstant er til revision på baggrund af ny information. Det medfører, at det senmoderne menneske er tvunget til altid at reflektere.⁵⁰ Som følge af modernitetens refleksivitet er det senmoderne menneskes identitet aldrig færdig. Som senmoderne mennesker skal vi til stadighed finde os selv.⁵¹ Giddens taler om selvet som et refleksivt projekt. Dvs. et projekt der aldrig er færdigt, et projekt der aldrig er sikkert. Selvidentiteten er ikke givet på baggrund af kontinuitet i individets handlinger, men må rutinemæssigt skabes og opretholdes.⁵² De grundlæggende spørgsmål, som opstår i det senmoderne samfund, er derfor spørgsmål som: hvad skal jeg gøre, hvordan skal jeg handle og hvem skal jeg være? Dette identitetsprojekt bevirker en høj grad af individualitet i det senmoderne samfund, projektet bliver et selvrealiseringsprojekt. Jeg må realisere og skabe mig selv og min identitet gennem min krop, mit udseende, mit job, mine relationer osv.⁵³ Alle disse refleksive aktiviteter er med til at forme, hvem jeg er. I det senmoderne samfund bliver relationer således en måde at blive følelsesmæssigt bekræftet på, fordi relationer kommer til at bekræfte successen af selvrealiseringen og identitetsdannelsen. Fokus er på hvad jeg får ud af relationen. Relationer, måske særligt romantiske relationer, bliver en form for nøgle til min identitet et af midlerne til at skabe og få bekræftet den.⁵⁴ Denne søgen efter bekræftelse må nødvendigvis føre til, at man søger sin værdi i de refleksive aktiviteter, hvorigennem man skaber sin identitet. Selvets refleksionsprojekt medfører desuden ikke kun ansvar, for med det ansvar kommer kontrol. Det enkelte individ i det senmoderne samfund bestemmer over og har ansvar for eget liv. Det senmoderne menneske har således også ansvaret, hvis identitetsprojektet mislykkedes, hvis livet ikke synes meningsfuldt.⁵⁵ Modernitetens refleksivitet medfører dermed en evig usikkerhed og et aldrig færdigt projekt. Identiteten må kontinuerligt udvikles og rekonstrueres.

Det senmoderne samfund er altså et samfund, hvor individet, grundet den moderne refleksivitet, har ansvar for egen identitetsdannelse og ansvar for meningstilførelse til eget liv. Det medfører, at relationer, karriere, udseende osv. bliver middel til at skabe den identitet og give den mening, som det senmoderne menneske længes efter. De foromtalte

⁵⁰ Giddens, A. (1996) side 32

⁵¹ Ibid. side 46

⁵² Ibid. side 68

⁵³ Ibid. side 97

⁵⁴ Ibid. side 110-111

⁵⁵ Ibid. side 234

refleksive aktiviteter bliver således middel til selvrealisering.⁵⁶ I det øjeblik selvet kommer i berøring med modernitetens refleksivitet, lurer meningsløsheden og identitetskrisen altså lige om hjørnet.⁵⁷

Dette billede af det senmoderne samfund peger således på, at det grundlæggende behov hos det senmoderne menneske som sagt ikke er frelse, og det er ikke hjælp i nød (nød defineret som en tilstand hvor mennesket mangler grundlæggende fornødenheder for at overleve). Det senmoderne menneske kan og skal i høj grad klare sig selv. Det grundlæggende behov, problem og længsel hos det senmoderne menneske er i stedet at finde meningen i livet og skabe sig en identitet. Det er disse tendenser og dette samfund, som Keller taler om afgudsdyrkelse på baggrund af og ind i.

4.2. Opsamling på Kellers afgudssyn og analyse af applicering på baggrund af samfundsanalysen

Keller er som sagt inspireret af Luther i sin afgudsdefinition. Ifølge Keller er der tale om afgudsdyrkelse i det øjeblik, mennesket vender sig til andet eller andre end Gud for at få det, som kun Gud giver. Her vægtlægger Keller særligt mening i tilværelsen nu og her.⁵⁸ Kellers afgudssyn får på den baggrund større, men ikke udelukkende, fokus på timelige behov fremfor evige behov, dvs. frelsen.

Som en præcisering af Kellers afgudssyn er det relevant at bemærke, at han ikke, som sin reformerte kirkefader Calvin, henviser til billedforbuddet i det Gamle Testamente. Keller opererer ikke i sin afgudsforståelse med samme fokus som Calvin på, at Guds ære skal stå i centrum. Dette forhold vidner om kontekstens betydning dels på appliceringen, men også på en given teologisk grundforståelse. Calvins afgudssyn er i højere grad end Luthers tidsbestemt. Han taler i sin grundforståelse, og ikke alene i sin applicering, specifikt imod afgudsdyrkelse i form af billedfremstilling. Fremstillingen af billeder er ikke en problematik i det senmoderne samfund. Det medvirker, at Keller i højere grad finder tilknytningspunkter i Luthers grundforståelse, som med sit fokus på hjerteforholdet er mere tidløs. Alligevel kan Calvins afgudssyn spores enkelte steder hos Keller. Keller placerer ikke det at ære andre end Gud i centrum af sin afgudsforståelse, men han fastslår, ligesom Calvin, at mennesket altid vil tilbede noget - hvis ikke Gud tilbedes, tilbedes en afgud. Hvor Calvin kæder tilbedelse sammen med billedforbuddet, er Keller dog i sin definition af tilbedelse mere inspireret af Luther. Det afgørende er hvad hjertet

⁵⁶ Giddens, A. (2003) side 107

⁵⁷ Ibid. side 90

⁵⁸ Keller, T.J. (2011) minuttal 16.22

vender sig mod.⁵⁹ Med dette i mente er Keller altså først og fremmest inspireret af Luther i sit afgudssyn. Det ses, som sagt, tydeligst i Kellers placering af det første bud som det bud de andre udgår fra. Denne placering er hentet fra Luther.⁶⁰

Keller bruger en del tid på at argumentere for, at enhver kultur har sine respektive afguder. Ifølge Keller må evangeliet altid påpege disse. Han applicerer på den baggrund sit afgudssyn på afgudstendenser, som han observerer i det senmoderne samfund. I det følgende vil jeg beskrive tre af disse tendenser, *succes*, *relationer* og *magt*, og påvise, at Keller netop anvender det første bud på disse afguder, fordi konteksten har givet dem en funktion, som nødvendiggør det.

For det *første* taler Keller om *succes* som afgudsdyrkelse. Han taler om succes-afguden som en afgud, vi i det senmoderne samfund er i særlig fare for at blive ramt af. Succes handler om at bevise sit værd. Keller beskriver det som vor tids misbrug, et misbrug rettet mod eget liv. Mennesket beruses af at have bevist sit værd, men det varer ikke ved.⁶¹ Grundet den moderne refleksivitet er identitetsprojektet aldrig færdigt. På den baggrund har det senmoderne menneske nok bevist sit værd én gang, men er nødsaget til at gøre det igen og igen og igen. Det senmoderne menneske tvinges til kontinuerligt at opnå succes. Er succes blevet til afgudsdyrkelse, har man dybest set sig selv som afgud. Man er selv i centrum, ens egne succeser giver livet mening. Hvis du har det sådan, er succes blevet din afgud.⁶² Succes-afguden giver en falsk følelse af sikkerhed. Succes giver det senmoderne menneske en form for forvisning om, at identitetsprojektet lykkes. Succes giver en følelse af, at den identitet man er ved at skabe, er god og meningsfyldt. Succes kommer til at definere og tilføre værdi til individet og give livet mening.⁶³

For det *andet* berører Keller *relationer* som afgud med særlig vægt på den romantiske relation. Keller taler om, at mange mennesker har en følelse af et meningsløst liv, hvis ikke de er i besiddelse af netop denne type relation.⁶⁴ Romantiske relationer får med andre ord en betydning i livet, som gør, at de bliver meningsskabende og identitetsdannende. Denne risiko bunder som beskrevet i den moderne refleksivitet. Det senmoderne menneske bruger relationer som middel til at konstruere en identitet. Ifølge Keller har vi skabt en kultur,

⁵⁹ Keller, T.J. (2011) minuttal 12.17 og 13.38

⁶⁰ Keller, T.J. (2009) side 166

⁶¹ Ibid. side 72-74

⁶² Ibid. side 75-76

⁶³ Ibid. side 76

⁶⁴ Ibid. side 23

som higer efter kærlighed. Men kulturen higer ikke efter en hvilken som helst kærlighed, men efter den eneste ene, den perfekte og fuldendte kærlighed. Det senmoderne menneske ønsker bekræftelse på, at der er én som kan opfylde alle håb, alle drømme og alle forventninger. Du er ikke nogen før noget menneske begærer og elsker dig med en sådan kærlighed. Denne forestilling har vi bygget en hel civilisation op omkring. Keller citerer antropologen Ernest Becker for at tale om relationer som det mennesket rakte hånden ud efter, da det store religiøse fællesskabs verdensopfattelse, med Gud som øverste leder, døde. Det senmoderne menneske har brug for noget at vende sig imod. Vi har brug for noget at forholde os til brug for nogen at spejle os i. Den romantiske relation bliver det "noget". Relationen ophøjes til en position, som kun Gud skal indtage. Det senmoderne menneske søger Guds fuldendte kærlighed i menneskelige relationer. Den romantiske relation bliver det sted, hvor det senmoderne menneske finder sin identitet, værdi og mening.⁶⁵

For det *tredje* taler Keller om *magt* som en afgud - viljen til at ville selv, til at have kontrol over eget liv. Det senmoderne menneske vil ikke være begrænset og afhængigt af andre. Vi er beruset af at have magt og selvbestemmelse i eget liv. Keller taler om, at magt både kan blive en afgud i det enkelte menneskes liv, men vi kan også som nationer beruses af magten over andre. Keller begrunder magt som afgud i den oprindelige fristelse til at få magt over eget liv. Den fristelse som Adam og Eva faldt for i Edens Have, de ville være som Gud.⁶⁶ Selvom Keller begrunder magt-afguden i syndefaldet, er han alligevel også her påvirket af den senmoderne kontekst. Som sagt, giver den moderne refleksivitet i den senmoderne kontekst netop et enormt ansvar, med det ansvar følger kontrol og med kontrol magt. Det senmoderne samfund er altså i høj grad et samfund, hvor mennesket har skabt fornemmelsen af fuldstændig kontrol over eget liv. Vi har givet kontrollen en funktion, som i særlig grad sætter magt i risikozonen for afgudsdyrkelse. Det senmoderne menneske forventer, at der med magt følger identitet og mening i livet. Magt bliver således en afgud.

Fælles for disse afguder er altså, at de hver især opfylder det behov og den længsel, som den senmoderne kontekst har skabt i det senmoderne menneske. Som en følge af Kellers afgudsdefinition er det hjerteforholdet som afgør, om disse tendenser bliver til afgudsdyrkelse. Men det senmoderne menneske er altså i særlig risiko for at ophøje disse tendenser til afguder, ligesom Luther og Calvins kontekst også fik betydning for hvilke afguder mennesket var i særlig risiko for at dyrke i den sene middelalder. Hjerteforholdet overfor et givent objekt, eksempelvis relationer og karriere, afsløres tydeligst i det øjeblik

⁶⁵ Keller, T.J. (2009) side 27-29

⁶⁶ Ibid. side 101-103

objektet mistes. Mistes et af førømtalte objekter, og dette ikke er en afgud, *sørger* man. Objektet var ikke livsfundament, og man er derfor i stand til, som en del af en process, at bevæge sig videre. Er objektet derimod en afgud, noget ultimativt, føles *håbløsheden*, og den yderste konsekvens af dette kan være at man tager sit eget liv.⁶⁷ Der er, ifølge Keller, forskel på sorg og håbløshed. *Sorg* er en proces fra det negative i retning af det positive. *Håbløsheden* er stagneret. Håbløsheden kommer af noget ultimativt og har ingen alternativer at vende sig til. Ifølge Keller er håbløsheden et tegn på afgudsdyrkelse.⁶⁸ Har du gjort din mand/hustru til din gud, hvad gør du så den dag, din "gud" ligger i en kiste?⁶⁹

5. Opsamling og sammenligning

Trods Kellers reformerte baggrund er Luther og Keller altså enige om årsagen til, at et objekt bliver en afgud. Det er alene hjertets indstilling, som er afgørende. Alligevel adskiller de to teologer sig fra hinanden i deres definitioner. Hvor Luther taler om en gud, som den du vender dig til i al din nød og søger din frelse hos, taler Keller om en gud, som den du søger mening i tilværelsen hos, og den der giver dig identitet og værdi. Det, at de allerede her adskiller sig fra hinanden, peger på kontekstens gennemgribende betydning. Det tyder på, at Konteksten ikke alene leverer objektet for afgudsdyrkelsen. Konteksten leverer selve det behov og den længsel, som ligger bag afguden. Det behov som man vha. afguden forsøger at tilfredsstille. Konteksten bestemmer altså selve årsagen til, at et objekt bliver mål for afgudsdyrkelse. Dermed leverer konteksten definitionen på, hvad hjertet i forskellige kulturer vender sig mod. Det medfører forskellen i Luther og Kellers afgudsdefinitioner. Denne forskel spores også i måden, hvorpå Keller anvender Luther. Keller anvender Luthers placering af det første bud, som det bud de andre udgår fra. Men i anvendelsen ses påvirkningen fra det senmoderne samfund. Når Keller eksemplificerer det første buds placering, taler han om løgn. Årsagen til løgn er dybest set, ifølge Keller, at andres mening om dig er vigtigere end Gud. Andres mening definerer dig. Keller benytter Luthers placering af buddet, men kontekstualiserer det til de grundlæggende behov i det senmoderne samfund.

De behov, som konteksten skaber, bevirker desuden, at Luthers afgudssyn kommer til at stå centralt i hans teologi. Grundet kontekstens fokus på, og behov for frelse, handler Luthers afgudssyn dybest set om frelsesforståelse. Det tilfører Luthers syn et evighedsperspektiv, som ikke umiddelbart virker så markant hos Keller. Det senmoderne samfund bevirker i stedet, at Kellers afgudssyn får et mere dennesidigt perspektiv. Grundet modernitetens refleksivitet har det senmoderne menneske skabt en opfattelse af selvbestemmelse og

⁶⁷ Keller, T.J. (2011) minuttal 17.26

⁶⁸ Keller, T.J. (2009) side x

⁶⁹ Keller, T.J. (2011) minuttal 58.13

selvkontrol, hvilket kan være årsag til, at det senmoderne menneske ikke føler behov for en frelsende Gud. Denne samfundstendens bevirker det tilsyneladende mere dennesidige fokus hos Keller. Kellers afgudsforståelse har således ikke en lige så central plads i hans forkyndelse, som den har hos Luther. Keller kan på trods af dette af og til benytte ord, som minder om Luthers. Keller taler om, at vi forventer, at succes hjælper imod vanskeligheder,⁷⁰ vanskeligheder forstået som "nød". Han berører desuden enkelte steder frelse, som det mennesket søger hos afguden.⁷¹ At tale om, at det senmoderne menneske søger frelse, er ganske vist imod den senmoderne kontekst. Men selvom det senmoderne menneske ikke bevidst søger frelse, findes denne længsel, ifølge Keller, stadig, omend den er begravet under kontekstens fokus på mening og identitet. Udover at adressere afguder i dette liv ønsker Keller altså også at danne modkultur og adressere afguder i et evighedsperspektiv. Keller begynder, grundet konteksten, i et mere dennesidigt perspektiv, men bevæger sig altså mod evighedsperspektivet. Keller ender således med samme perspektiv indover sin grundforståelse, som Luther har, på trods af, at det hos Keller er mindre markant. Forskellen er således, at Luther, grundet sin kontekst, begynder med evighedsperspektivet, hvorimod Keller bevæger sig fra et dennesidigt perspektiv imod et evighedsperspektiv.

I gennemgangen af Luther og Kellers appliceringer har jeg fokuseret på appliceringer hos de to, hvor de adskiller sig fra hinanden. Det betyder dog ikke, at der ikke findes sammenfald. Eksempelvis adresserer de begge penge-afguden. Luther taler både om mammon som afgud ved rigelige mængder, men også ved mangler. Den menneskelige natur er således, at hjertet også kan vende sig i bekymring mod noget, det ikke har.⁷² Keller taler om det Jesus siger i Lukasevangliet om, at mennesket ikke kan tjene to herrer. Her nævner Jesus mammon som værende i risikozonen for afgudsdyrkelse.⁷³ Hvor Luthers adressering af penge-afguden også omhandler en mangel, fokuserer Keller overvejende på overflod som årsag til afgudsdyrkelsen af penge.⁷⁴ Keller beskriver desuden penge som en såkaldt "overfladeafgud". Nedenunder findes en mere grundlæggende afgud, denne afgud er ofte trang til at bruge penge som middel til magt for at kontrollere eget liv.⁷⁵ Den grundlæggende afgud er altså det, at mennesket bruger penge til at få kontrol og med denne kontrol skabe sig en identitet og et meningsfyldt liv. Den grundlæggende afgud

⁷⁰ Keller, T.J. (2009) side 75

⁷¹ Keller, T.J. (2011) minuttal 10.50

⁷² Luther, M. (1530) 1. bud 1. overskrift

⁷³ Keller, T.J. (2009) side 56

⁷⁴ Keller, T.J. (2011) minuttal 26.23

⁷⁵ Keller, T.J. (2009) side 65

under "overfladeafguden" er altså identisk med det grundlæggende behov i det senmoderne samfund. Det er bemærkelsesværdigt, at Luther og Keller har samme applicering på trods af, at det der ligger bag appliceringen, er påvirket af konteksten. Det, at både Luther og Keller taler om penge-afguden, tyder på, at der findes objekter, som til alle tider i alle kontekster er i risikozonen for at blive til afgudsdyrkelse, omend den dybereliggende afgud og årsag til denne afgudsdyrkelse er forskellig. Der findes altså universelle afgudsobjekter, men det grundlæggende behov under dette objekt vil være bestemt af konteksten.

Som tidligere beskrevet bruger Luther en del tid på at adressere religiøse afguder. Det gør han fordi, der i den sene middelalder var et stort fokus på fromhedslivet. Mange fromhedstendenser fik en frelsende funktion. Religiøsitet som afgud har, grundet konteksten, ikke samme fokus hos Keller. Keller berører dog alligevel dette emne. Han taler om, at kristne i det senmoderne samfund, også er i risiko for at gøre det religiøse liv til en afgud. Den religiøse afgud kan være svær at afsløre. Et menneske med denne afgud tror oprigtigt, at han tilbeder Gud, men i stedet er det afgudsdyrkelse. Keller berører tre religiøse afguder. *Sandhed*, frelse ved den rette teologi. *Gaver*, åndelige gaver tolkes som troens frugt og dermed vidnesbyrd om en frelsende tro. *Moral*, frelse ved den rette åndelige moral.⁷⁶ På samme måde som med den dybereliggende årsag til afgudsdyrkelsen af penge er de respektive fromhedsproblematikker, som henholdsvis Luther og Keller adresserer, påvirket af deres kontekster. Men uanset kontekst kunne noget altså tyde på, at der dybt i mennesket findes et ønske om at bidrage til egen frelse. Elementer i fromhedslivet kan blive til afgudsdyrkelse, hvis frelsen forventes fra det. Trods forskellige generelle kontekster taler Luther og Keller begge primært til mennesker, som er bevidste om et grundlæggende behov for frelse. På dette specifikke område er det således ikke samfundet, den generelle kontekst, der leverer det grundlæggende behov hos mennesket, men derimod den kirkelige kontekst der leverer det behov, som bliver årsag til religiøsitet som afgud.

Luther og Kellers afgudsdefinition indebærer, at alt principielt kan blive til afgudsdyrkelse. På trods af dette blev personlige relationer ikke afguder i den sene middelalder, og helgener er ikke objekt for afgudsdyrkelse i dag. Helgener er ikke meningsdannende og identitetsskabende for det senmoderne menneske. Det senmoderne menneske vægtlægger fornuften og selvkontrollen. Personlige relationer fik ligeledes ikke samme betydning i den sene middelalder, fordi relationer var givet på forhånd. Det senmiddelalderlige menneske havde automatisk en identitet i form af den familie og det lokalsamfund, han var født ind i, hvorimod det senmoderne menneske selv skal skabe en identitet. Konteksten leverer

⁷⁶ Keller, T.J. (2011) minuttal 37.15

således objektet for afgudsdyrkelsen men altså også selve det behov, som mennesket forsøger at udfylde med afguden i stedet for Gud.

6. Konklusion

Ovenstående projekt har søgt at besvare problemformuleringen: Hvorledes har forskellige kontekster påvirket Luther og Keller til forskellige appliceringer af en fælles grundforståelse omkring afguder?

Som beskrevet har Luther og Keller samme afgudsgrundforståelse. På trods af dette applicerer de denne grundforståelse forskelligt. Hvor Luther applicerer grundforståelsen på objekter så som gode gerninger og helgener, applicerer Keller grundforståelsen på objekter så som relationer og magt. I undersøgelsen af disse afgudsobjekter afsløres det, at konteksten spiller en væsentlig rolle i forhold til hvilke objekter, der bliver afguder i de to respektive kontekster. Relationer fik ikke en afgudsfunktion i den sene middelalder, da identiteten i den sene middelalder var tilskrevet. Det senmiddelalderlige menneske havde derfor ikke brug for bekræftelse på sin identitet fra f.eks. romantiske relationer. Derimod fik helgener en afgudsfunktion, da man i den sene middelalder søgte frelse og hjælp i fysisk nød og forventede begge dele fra helgenerne. Tilsvarende bevirker de grundlæggende behov for mening og identitet, i den senmoderne kontekst, på den ene side, at helgener ikke får en afgudsfunktion. Det senmoderne menneske kontrollerer og har ansvar for eget liv og søger derfor ikke hjælp i fysisk nød og føler ikke behov for frelse. På den anden side bevirker den senmoderne kontekst, at relationer får en afgudsfunktion. Det senmoderne menneske bruger relationer som bekræftelse på den selvkonstruerede identitet og til at skabe mening i tilværelsen. Konteksten leverer altså ikke alene objektet for afgudsdyrkelsen men også det behov, som bliver årsag til, at objektet får en afgudsfunktion.

Som følge af disse grundlæggende behov adskiller Luther og Keller sig allerede i deres definition af hvad en gud er. Hvor Luther definerer en gud, som den du vender dig til i al nød, venter dig alt godt fra og vender dig til for at finde frelse, definerer Keller en gud, som den du forventer mening i tilværelsen, identitet og værdi fra. Konteksten påvirker altså ikke kun appliceringen af en given teologi, men selve afgudsdefinitionen.

Afgudsdefinitionen påvirker desuden det primære perspektiv hos Luther og Keller. Luthers afgudsdefinition bevirker, at hans afgudssyn dybest set handler om frelsesforståelsen. Det giver Luthers afgudssyn et evighedsperspektiv som det primære og bevirker, at Luthers afgudssyn står centralt i hans forkyndelse. Kellers afgudsdefinition bevirker derimod, at hans primære perspektiv, for en umiddelbar betragtning, kan virke mere dennesidigt. Grundet konteksten vægtlægger han som sagt mening i livet og identitetsdannelse. Det

medfører, at hans afgudssyn har en mindre central plads i hans forkyndelse. Keller har dog, som tidligere beskrevet, også syn for frelsen og evighedsperspektivet.

Sammenfald mellem Luther og Kellers appliceringer bekræfter desuden kontekstens betydning. Der findes objekter, så som penge, som i alle kontekster er objekt for afgudsdyrkelse. Det grundlæggende behov, som giver penge den afgudsfunktion, er imidlertid forskelligt alt efter konteksten. Således illustrerer dette altså også kontekstens centrale betydning.

Kontekstens betydning understreges yderligere, når man ser på Calvins afgudsgrundforståelse. Hans grundforståelse er mere materiel fokuseret end Luthers. Her finder vi, i modsætning til Keller, samme applicering, men altså forskellig grundforståelse, hvis vi sammenligner med Luther. Årsagen hertil skal findes i, at netop fordi Calvin og Luther virker i samme kontekst, har de samme applicering trods forskellige grundforståelser. Modsat har Keller og Luther forskellige appliceringer trods samme grundforståelse, fordi de virker i forskellige kontekster.

Konteksten spiller altså en stor rolle i appliceringen af en given teologi. Konteksten leverer både det behov, som bliver den grundlæggende årsag til afgudsdyrkelse og de objekter, som den afgudsdyrkelse retter sig mod.

7. Efterskrift

Der er altså væsentlige forskelle på den senmiddelalderlige og den senmoderne kontekst. Disse forskelle fører, som beskrevet, til forskellige appliceringer hos Luther og Keller. Ydermere fører de kontekstuelle forskelle til brug af forskellige referencer (nød og frelse vs. mening og identitet) i Luther og Kellers respektive afgudsdefinitioner. Dette taget i betragtning gør det aktuelt at stille spørgsmålet: Hvorfor er det relevant anno 2016 at gribe 500 år tilbage i tiden og lade sig inspirere af Luthers grundforståelse?

At Luther definerer afgudsdyrkelse ud fra hjerteforholdet og ikke objektet i sig selv bevirker, som sagt, at grundforståelsen får et tidløst præg, som muliggør en tilpasning til en hvilken som helst kontekst. Enhver kultur har egne grundlæggende behov og problematikker, som bliver bestemmende for hvilke objekter, der gøres til afguder. Skal forkyndelsen således være relevant for den kontekst, man befinder sig i, må forkyndelsen adressere disse objekter, behov og problematikker. Konteksten bliver således bestemmende for, hvad forkyndelsen retter sig imod.

Hvis forkyndelsen imidlertid kun beskæftiger sig med behov, som opleves væsentlige i den aktuelle kontekst, bliver faren dog, at evighedsperspektivet falder i baggrunden. For at have en dækkende forkyndelse er det derfor nødvendigt at medtænke både et dennesidigt - og et evighedsperspektiv, og også adressere, som Keller som beskrevet gør, afguder, som relaterer sig til menneskets mere grundlæggende behov for frelse, selvom dette behov som oftest ikke anderkendes i en senmoderne kontekst.

Derudover kan Luthers grundforståelse føre til en afsløring af skjulte afguder hos det enkelte individ. Når selv det, som er skabt og villet af Gud, kan blive til afgudsdyrkelse, kan det være vanskeligt at få øje på afguder i eget liv. En forkyndelse som adresserer hjerteforholdet bevirker således, at tilhøreren ikke "bare" kan tilsidesætte afgudsdyrkelse som en middelalderlig problematik, men må standse op og overveje hvilke afguder vedkommende har i hjertet - hvad går tankerne ubesværet imod, hvilken retning peger ens længsel? En forkyndelse, som adresserer hjerteforholdet, kan således være med til at afsløre både "overfladeafguder" og mere grundlæggende afguder hos mennesket.

8. Litteraturliste

- Bayer, O. 2008. *Martin Luther's theology. A Contemporary Interpretation*. Grand Rapids, Michigan: William B. Eerdmans Publishing Company (S. 120-153 og 282-308)
- Brecht, M. 1990. *Martin Luther: Shaping and Defining the Reformation 1521-1532*. Minneapolis: Augsburg Fortress (S. 119-194)
- Bundgård, M.B., Iversen, E.B. og Lund, T.S. 2009. *Sociologisk set : en grundbog i sociologi*. Danmark: Systime. (S. 407)
- Calvin, J. 1981. *Institutes of the Christian Religion*, Bind 1. Grand Rapids, Michigan: William B. Eerdmans Publishing Company (S. 90-103)
- Eire, C.M.N. 1986. *War Against the Idols the Reformation of worship from Erasmus to Calvin*. Cambridge: Cambridge University Press (S. 8-104 og 195-275)
- Giddens, A. 1996. *Modernitet og selvidentitet*. København: Hans Reitzels Forlag. (S. 21-242)
- Giddens, A. 2003. *Modernitetens konsekvenser*. København: Hans Reitzels Forlag. (S. 11-14, 72-82 og 90-109)
- Gritsch, E.W. 2010. *A history of Lutheranism*. Minneapolis: Fortress Press (S. 1-6)
- Hybel, N. 2015. *Middelalderen*. http://denstoredanske.dk/Geografi_og_historie/Diverse_historie-/Kulturhistorie-_middelalderen/middelalderen (Første to afsnit, svarende til 3,3 normalsider af 2400 tegn inkl. mellemrum) - Besøgt d. 26.05.16 kl. 10.27
- Just, S.N. og Burø, T. 2010. *Kultur - og Kommunikationsteori En Introduktion*. København: Hans Reitzels Forlag. (S. 18-21)
- Keller, T.J. 2009. *Counterfeit gods : the empty promises of money, sex, and power, and the only hope that matters*. New York: Dutton (S. ix-xxiv og 1-177)
- Keller, T.J. 2011. *The Godspel and Idolatry - Acts 19:23-41*. Netprædiken: <https://www.youtube.com/watch?v=OOHdk3FR5Hg&nohtml5=False> (1:00:10 minutters prædiken, svarende til 12 normalsider) - Besøgt d. 26.05.16 kl. 10.28

- Luther, M. 1520/2008. *The Project Gutenberg EBook of A Treatise on Good Works, by Dr. Martin Luther* The Gutenberg Project <http://www.gutenberg.org/ebooks/418> (S. 1-215)
- Besøgt d. 26.05.16 kl. 10.29
- Luther, M. 1530. *Den store Katekismus med ny forteale og formaning til skriftemål*.
Lutherdansk: <http://www.lutherdansk.dk/Den%20Store%20Katekismus%20-%20dansk/index.htm> (Det første bud, svarende til 6, 3 normalsider af 2400 tegn inkl. mellemrum) -
Besøgt d. 26.05.16 kl. 10.30
- Plass, E.M. 1958. *What Luther Says: An Antology. Vol. 2: Glory - prayer*. St. Louis: Concordia Publ. house (Side 678-682 og 701-726)
- Plass, E.M. 1958. *What Luther Says: An Antology. Vol. 3: prayers - zeal* St. Louis: Concordia Publ. house (Side 1246-1257, 1545-1548 og 1499-1521)
- Schanz, H. 2007. *Europæisk idehistorie : historie, samfund, eksistens*. København: Høst (Side 101-106)
- Sproul, R.C. 1997. *What is Reformed Theology? : Understanding the Basics*. Grand Rapids, Michigan: Baker Books (Side 23-40 og 117-137)

Antal siders litteratur ialt: 1.141,6